

ЗМІСТ

<i>Передмова. Місія нездійсненна</i>	13
<i>Вступ. Поклик минулого</i>	15
Частина перша	
Коли люди стали людьми	
1 Мумія Хорнеджитефа	29
2 Олдувайський кам'яний чопер	34
3 Олдувайське рубило	39
4 Олені, що плывуть	43
5 Наконечник списа, культура Кловіс	47
Частина друга	
Після льодовикового періоду: їжа і секс	
6 Товкач у формі птаха	55
7 Фігурка коханців Айн-Сакхрі	59
8 Єгипетські глиняні фігурки рогатої худоби	64
9 Статуя бога маїсу	69
10 Горщик періоду джьомон	74
Частина третя	
Перші міста й держави	
11 Ярлик від сандалії фараона Дена	81
12 Штандарт з Ура	85
13 Індська печатка	90
14 Нефритова сокира	95
15 Табличка з давніми написами	100

Частина четверта

Зародження науки та літератури

16 Табличка з оповіддю про потоп	107
17 Математичний папірус Райнда	112
18 Мінойський борець із биком	118
19 Золота пелерина з Молда	124
20 Статуя Рамзеса II	129

Частина п'ята

Старий світ, нові держави

21 Барельєфи Лахіша	137
22 Сфінкс Тахарки	142
23 Китайська ритуальна чаша династії Чжоу	147
24 Паракаські вишивки	152
25 Золота монета Креза	156

Частина шоста

Світ за часів Конфуція

26 Модель колісниці	163
27 Скульптура з Парфенона: кентавр і лапіт	169
28 Карафи з Юца	174
29 Кам'яна маска ольмеків	179
30 Китайський бронзовий дзвін	184

Частина сьома

Будівничі імперій

31 Монета із зображенням Александра Македонського	191
32 Стовп Ашоки	196
33 Розетський камінь	201
34 Китайська лакована чаша часів династії Хань	206
35 Голова Августа	211

Частина восьма

Старі насолоди, сучасні спеції

36 Чаша Воррена	219
37 Північноамериканська люлька у формі видри	224
38 Церемоніальний пояс для гри у м'яч	229
39 Сувій із настановами	234
40 Перечниця з Гоксне	239

Частина дев'ята

Розвиток світових релігій

41 Сидячий Будда з Гандхари	247
42 Золоті монети Кумарагупти I	251
43 Тарілка із зображенням Шапура II	256
44 Образ із Гінтон-Сент-Мері	261
45 Арабська бронзова рука	266

Частина десята

Великий Шовковий шлях

і землі, які він об'єднував

46 Золоті монети Абд аль-Маліка	273
47 Шолом із Саттон-Гу	278
48 Горщик у формі воїна (культура моче)	283
49 Корейська черепиця	288
50 Портрет Шовкової принцеси	293

Частина одинадцята

За стінами палаців: придворні таємниці

51 Барельєф із зображенням царського кровопускання	301
52 Фрагменти настінних розписів із гарему	306
53 Лотарів кристал	312
54 Статуя Тари	317
55 Китайські поховальні фігурки часів династії Тан	322

Частина дванадцята

Пілігрими, пірати і підприємці

56	Скарб із Йоркської долини	329
57	Склянка Ядвіги	334
58	Японське бронзове дзеркало	339
59	Голова Будди з Боробудура	344
60	Черепки з Кілви	349

Частина тринадцята

Символи статусу

61	Шахи з Льюїса	357
62	Гебрейська астролябія	362
63	Голова з Іфе	367
64	Вази Девіда	372
65	Таїнський ритуальний стілець	377

Частина чотирнадцята

Зустріч із богами

66	Релікварій для голки зі Святого Тернового вінця	385
67	Ікона «Торжество православ'я»	390
68	Барельєф із зображенням Шиви і Парваті	395
69	Статуя уастекської богині	400
70	Гоа-Гакананая, статуя з острова Пасхи	405

Частина п'ятнадцята

Колиска сучасного світу

71	Тугра Сулеймана I Пишного	413
72	Банкнота часів династії Мін	418
73	Золота лама інків	423
74	Нефритова чаша з драконом	428
75	«Носоріг» Дюрера	433

Частина шістнадцята
Перша світова економіка

76	Механічний галеон	441
77	Бенінська панель: оба з європейцями	446
78	Двоголовий змії	451
79	Слони у стилі какіEMON	456
80	Піастри	461

Частина сімнадцята
Терпимість і нетерпимість

81	Швітський штандарт для релігійних парадів	469
82	Мініатюра з портретом принца династії Моголів	474
83	Біма, лялька для театру тіней	479
84	Мексиканська карта з написами	484
85	Плакат до століття Реформації	489

Частина вісімнадцята
Досліджувати, визискувати, просвіщати

86	Аканський барабан	497
87	Гавайський шолом із пір'я	502
88	Шкіряна карта з Північної Америки	507
89	Австралійський щит із кори дерева	512
90	Нефритове бі	517

Частина дев'ятнадцята
Товари для мас, ідеї для мас

91	Корабельний хронометр із військового судна «Бігль»	525
92	Вікторіанський чайний сервіз	530
93	«Велика хвиля» Хокусая	536
94	Суданський щілинний барабан	542
95	Пенні з викарбуваним гаслом суфражисток	547

Частина двадцята

Світ, який ми створили власними руками

96 Російська тарілка із зображенням революції	555
97 «У понурому селі» Девіда Гокні	560
98 Трон зі зброї	565
99 Кредитна картка	570
100 Лампа і зарядний пристрій на сонячних батареях ..	575
<i>Карти</i>	581
<i>Список об'єктів</i>	590
<i>Бібліографія</i>	595
<i>Джерела</i>	608
<i>Авторські права</i>	612
<i>Подяки</i>	613

ПЕРЕДМОВА

МІСЯ НЕЗДІЙСНЕННА

Музеї існують, щоб за допомогою своїх експонатів оповідали історію. Британський музей уже 250 років збирає раритети з усього світу, тож якби хтось захотів на прикладі старовинних предметів розповісти історію людства, то міг би сміливо використати колекцію саме цього закладу. Втім, Британський музей завжди й мав на меті розповісти світову історію: коли 1753 року парламент ухвалив рішення про його заснування, передбачалося, що він повинен «бути відкритим до світу» і безкоштовним для всіх відвідувачів. Книжка, яку ви тримаєте в руках, — це текстовий виклад серії радіопередач, створених 2010 року для BBC Radio 4, і водночас — лише одне з продовжень тієї просвітницької роботи, яку музей виконував (чи намагався виконувати) від дня свого заснування.

Серію радіопередач «Історія світу в 100 предметах» створювали під керівництвом режисера Radio 4 Марка Дамейзера. Правила гри були прості: колеги з музею і з BBC мали обрати з колекції закладу 100 предметів віком від 2 мільйонів років, тобто від початків історії людства до сучасних. Експонати мали походити з різних куточків світу й географічно розподілялись якомога рівномірніше. Предмети повинні були відображати різні аспекти людського досвіду (мати відоме призначення) та показувати суспільства загалом, а не тільки сильних і багатих світу цього. Тобто набір мав включати не лише визначні твори мистецтва,

а й скромні повсякденні речі. Оскільки ми планували випускати п'ять передач щотижня, то експонати групували по п'ять, «потрапляючи» завдяки їм у різні точки земної кулі та осмислюючи п'ять відбитків певної епохи. Музейна колекція зібрана з усього світу, BBC виходить в ефір теж повсюдно, тож до участі в передачах ми мали запрошувати фахівців із різних куточків планети. Звичайно, у нас вийшла лиш одна версія історії світу з нескінченної кількості можливих, але ми намагалися зробити так, аби вона стала якомога ближчою до загальносвітової. (Дотримуючись законодавства про авторське право, подаємо слова наших консультантів так, як вони прозвучали в ефірі, без змін.)

Утілити весь цей грандіозний задум було зовсім не легко, але найбільше суперечок виникло навколо однієї проблеми. Усі предмети ми збиралися представляти не на телебаченні, а на радіо, тому слухачі мали уявляти річ, якої вони не бачать. Ця обставина спершу налякала працівників музею, які звикли ретельно оглядати всі об'єкти, що до них потрапляють, — але їхні колеги з радіо почувались упевненіше. Вони знали: уявити предмет — означає зробити своїм, а отже, кожен слухач матиме власний образ описаного в передачі експоната і завдяки цьому створить власну історію. А для тих слухачів, які все-таки дуже хотіли побачити раритети, але відвідати музей не могли, на сайті радіопрограми ми виставили світлини. Там усі 100 предметів можна було побачити протягом 2010 року. А тепер ви, шановні читачі, зможете ознайомитися з цими фото в чудово оформленій книжці.

НІЛ МАКГРЕГОР
Вересень 2010 року

Вступ

Поклик минулого

На сторінках цієї книжки ми вирушимо в минуле й обійдемо всю земну кулю — щоби побачити, як два мільйони років ми, люди, формували світ і як світ формував нас. Ми спробували розповісти історію планети так, як цього ще ніхто не робив: розгадуючи послання, що їх предмети несуть нам крізь віки — послання про народи і місця, середовища та стосунки, про різні моменти історичної давнини, а також про сучасні, які намагаємося осмислити. Ці послання з минулого — надійні, уявлені чи досі не розгадані — відрізняються від решти свідчень про стародавні часи, з якими ми зазвичай працюємо. Такі предмети свідчать про цілі суспільства і складні процеси, а не про окремі події. Вони говорять про світ, у якому їх створили, а також про пізніші періоди, котрі впливали на ці предмети або в котрі їх починали по-іншому використовувати, надаючи їм нових і ширших значень. Готуючи радіопередачі й пишучи книжку, ми намагалися вдихнути життя в 100 предметів, ретельно створених людьми уламків історії, які пройшли дивовижний шлях крізь століття й тисячоліття. Ми вибрали різноманітні речі, що їх після створення люди берегли, використовували або ж розбивали й викидали. У нашій сотні є й кухонний горщик, і золота монета, і знаряддя праці з кам'яної доби, і кредитна картка — усі їх узято з колекції Британського музею.

Історія, складена з історій цих предметів, багатьом здається незвичною. В ній майже не буде всім відомих дат, славетних битв

і видатних подій. У центрі нашої оповіді — зовсім не загальнови-
знані історичні віхи, як, наприклад, становлення Римської імпе-
рії, зруйнування монголами Багдада, європейське Відродження,
наполеонівські війни чи бомбардування Хірошіми. Ми намага-
лися говорити про сучасність, відображену в предметах особис-
того вжитку. Наприклад, політична обстановка 1939 року вплину-
ла на те, як було розкопано могильник Саттон-Гу і як археологи
зрозуміли призначення знайдених там речей (розділ 47). Розетт-
ський камінь — це, серед іншого, документ — відображення війни
між Британією та наполеонівською Францією (розділ 33). Амери-
канську Громадянську війну в нашій книжці можна несподівано
побачити у подібні шкіряної карти американських індіанців (роз-
діл 88). Отже, предмети підібрано так, щоб розказати багато істо-
рій, а не засвідчити якусь одну.

Поезія предметів

Людині, яка захотіла б розказати історію цілого світу (а не яко-
їсь однієї частини людства), не можна було б покладатися на самі
тільки тексти: ними користувалася лише відносно невелика час-
тина світу, до того ж досить нетривалий час. Письмо — це порів-
няно недавній винахід людства, і довго навіть у суспільствах, які
використовували письмо, людські тривоги та прагнення втілюва-
лися не тільки в текстах, а й у предметах.

В ідеалі історія має зводити в єдиний хор тексти і предме-
ти, й у деяких розділах нам вдалося цього досягти. Але в кількох
випадках ми просто не змогли нічого вдіяти. Найвиразніше цю
асиметрію між літературною та нелітературною історією видно
на прикладі їхньої зустрічі в австралійській Ботанічній затоці:
учасники експедиції капітана Кука вперше натрапили на абори-
генів (розділ 89). Із боку англійців маємо наукові звіти й записи
капітана в бортовому журналі про той доленосний день. А з ав-
стралійського боку — лише дерев'яний щит, що його впустив чоло-
вік під час сутички, діставши першу в своєму житті кулю від при-
бульців. Якщо хочемо розуміти, що ж насправді відбувалося того
дня, мусимо ретельно дослідити і «прочитати» той щит, так само
як читаємо письмові звіти.

Отже, існує взаємне нерозуміння. Але також є проблема ми-
мовільного або навмисного спотворення історії переможцями —

адже саме вони, як відомо, її пишуть, а тим більше, якщо тільки вони й уміють писати. Натомість ті народи, яких перемогли та завоювали, підкорили і знищили, мусять делегувати предметам важливу місію — оповідати їхню історію. Народ таїно, що населяв Карибські острови, австралійські аборигени, африканські племена Беніну, інки (усі вони з'являються на сторінках цієї книжки) можуть розповісти нам про свої колишні здобутки майже виключно через створені ними предмети. Лише розказана предметами, їхня історія здобуває голос. Коли письменні народи зустрічаються з неписьменними, їхні перші зустрічі виходять нерівноцінними, діалог відбувається тільки наполовину. І якщо ми хочемо віднайти ту, другу половину, нам треба навчитися читати не лише тексти, а й предмети.

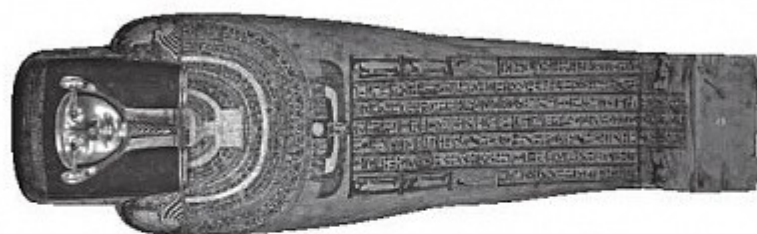
Звучить красиво, але зробити це насправді нелегко. Писати історію на основі текстів ми вміємо добре, у нас є сформований за довгі століття критичний підхід до записів різної давності. Ми навчилися визначати, наскільки вони чесні, наскільки спотворені, наскільки сфальшовані. Коли ж ідеться про предмети, то, хоча ми і маємо певні інструменти дослідження — археологічні, наукові, антропологічні, — завдяки котрим знаємо, як можна до цих предметів підійти, та все ж нам доводиться активно залучати уяву, щоб помістити предмет у його колишнє життя. До речей доводиться ставитись як до шляхетних уламків поезії, сподіваючись, що тоді вони відкриють нам свої таємниці.

Багато культур тільки так і можуть про себе розповісти. Наприклад, культура моче, яка існувала на перуанському узбережжі, збереглася лише у формі археологічних знахідок. Глечик у подібні воїна (розділ 48) — один із небагатьох залишків культури моче, завдяки якому можемо спробувати уявити людей, які його створили, реконструювати їхнє життя і розуміння ними себе та свого світу. Дивлячись на предмети крізь пласти різних культур, доводиться ретельно вивчати їх і заново уявляти їхнє призначення — а це процес складний і непевний. Скажімо, іспанці завоювали ацтеків, і цей факт затьмарив для нас іншу історію — що ацтеки перед тим завоювали уастеків. Після всіх цих поворотів долі голос уастеків можна почути лише в подвійному переказі — в іспанській версії розповіді ацтеків. А що ж сказали б самі уастеки? Ніяких записів вони по собі не лишили, але їхня матеріальна культура збереглася. Наприклад, у розділі 69 буде описано

МУМІЯ ХОРНЕДЖИТЕФА

*Дерев'яний саркофаг із мумією,
місто Фіви (біля Луксора), Єгипет*

Близько 240 року до н. е.

Коли 1954 року я вперше переступив поріг Британського музею, то відразу побіг дивитися на мумії. Думаю, відвідувачі найчастіше починають огляд експозиції музею саме з них. Тоді мене, восьмирічного, найбільше вразили саме мумії — похмурі висохлі мертві тіла. І досі, коли проходжу через Великий зал або підіймаюся головними сходами, то щоразу бачу групки захоплених дітей, які прямують до єгипетських залів, щоб сміливо зустрітися із жахливими й тасмничими муміями. А мене тепер, коли став старшим, більше цікавлять саркофаги. Тож хоча саркофаг Хорнеджитефа — не найдавніший експонат у музеї, гадаю, почати нашу історію в 100 предметах саме з нього — не найгірша думка. Хронологічний виклад почнеться з розділу 2: ітиметься про найдавніші предмети, що їх, як нам відомо, виготовила людина близько 2 мільйонів років тому. Тож розказувати спершу про мумії, імовірно, не зовсім логічно. Але я вирішив почати саме з них, бо вони та їхні саркофаги — чи не найцікавіші експонати музею, і на їхньому прикладі добре показувати, як історія може ставити різні запитання про предмети — а часом і давати відповіді. Цей конкретний саркофаг, виготовлений близько 240 року до н. е. для